

श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्री मद्भागवत रसिक कुटुंब रास पंचाध्याय. १०.३०

भक्तों मे ज्यों गोपी श्रेष्ठ, मुनियों में ज्यों व्यास।
पुराणों में ज्यों भागवतम्, लीला में महारास।।
नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) यैव नरोत्तमम्.
देवी(म्) सरस्वती(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्.
नामसंकीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्.
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरि(म्) परम्.

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

दशमः स्कंधः

.. अथं त्रि(म्)शोऽध्यायः - ३०

श्रीशुक उवाच

अन्तर्दिते भगवति, सहसैवं व्रजाङ्गनाः .

अतं(म्)स्तमयंक्षाणाः(प्), करिष्ये एव यूथपम् .. १..

अतप् + यं(म्)स्त + मयक्षाणाः(प्)

श्री शुकदेवजी कहे छे - परीक्षित ! भगवान् अेकाअेक अंतर्धान थई गया. तेने न जोईने व्रज नारीओनी अेवी दशा थई गई जेम यूथपति गजराज विना लाथणीओनी थाय छे. तेमनुं अंतर विरहाग्निथी भणवा लाग्युं. ॥ १ ॥

गंत्यानुरागंस्मितविलम्बमेक्षितैर्-

मनोरमावापविहारविलम्बैः .

आक्षिप्तयित्ताः(ङ्) प्रमदा रमापते-

स्तास्ता વિયેષ્ટા જગૃહ્ણ*સ્તદાત્મિકા: .. ૨..

ગત્યા + નુરાગસ્ + મિતવિભ્રમે + ક્ષિતૈર્, મનો + રમાલા + પવિહા + રવિભ્રમૈ: ,

આક્ષિપ્ત + ચિત્તા:(ફ) , જગૃહ્ણસ્ + તદાત્ + મિકા:

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની મદોન્મત્ત ગજરાજ જેવી ચાલ, પ્રેમભર્યું હાસ્ય, વિલાસયુક્ત ચિતવન, મનોરમ પ્રેમાલાપ, ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારની લીલાઓ અને શ્રંગાર રસના હાવભાવે તેમનું ચિત્ત યોર્યું હતું. તે પ્રેમવિહ્વળ ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણમય બની ગઈ અને પછી શ્રીકૃષ્ણની વિભિન્ન લીલાઓનું અનુકરણ કરવા લાગી. ॥ ૨ ॥

ગતિ*સ્મિત*પ્રેક્ષણભાષણાદિષુ*,

પ્રિયા:(ફ) પ્રિયસ્ય* પ્રતિસ્ઠમૂર્તય: .

અસાવહં(ન્) ત્વિત્યબલાસ્તદાત્મિકા,

ન્યવેદિષુ:(ખ) કૃષ્ણવિહારવિભ્રમા: .. ૩..

ગતિસ્ + મિતપ્રે + ક્ષણભા + ષણાદિષુ, ત્વિત્ + યબલાસ્ + તદાત્મિકા, કૃષ્ણવિહા + રવિભ્રમા:

પોતાના પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણનું ચાલવું, હાવ-ભાવ, અવલોકન, વિલાસ અને વાણીની છટામાં શ્રીકૃષ્ણની પ્રિય ગોપીઓ તેમના જેવી બની ગઈ; તેમના શરીરમાં પણ સમાન હલનચલન, એ જ હાવ-ભાવ ઉતરી આવ્યા. તેઓ પોતાની જાતને બિલકુલ ભૂલીને શ્રીકૃષ્ણરૂપ બની ગઈ અને તેના લીલાવિલાસનું અનુકરણ કરીને 'હું જ શ્રી કૃષ્ણ છું' - આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. ॥ ૩ ॥

ગાયન્ત્ય ઉચ્ચૈરમુમેવ સં(મ્)હતા,

વિચિક્યુરુન્મત્તકવદ્ વનાદ્ વનમ્ .

પંપ્રચ્છુરાકાશવદન્તરં(મ્) બહિર્

ભૂતેષુ સંન્તં(મ્) પુરુષં(વૃ) વનસ્પતીન્ .. ૪..

વિચિક્ + ચુરુન્ + મત્તકવદ્, પપ્રચ્ + છુરાકા + શવદન્તરં(મ્)

તે બધી ગોપીઓ મળીને પરસ્પર ઊંચા અવાજે ભગવાન ના ગુણગાન ગાવા લાગી અને વ્યાકુળ થઈને એક વનથી બીજા વનમાં શ્રીકૃષ્ણને શોધવા લાગી. પરીક્ષિત ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કાંઈ થોડા દૂર ચાલ્યા ગયા હતા, તે તો સમસ્ત જડ-ચેતન પદાર્થોમાં તથા તેમની બહાર આકાશની જેમ એકરસ સ્થિત છે. તે ત્યાં જ હતા, તે તેમાં જ હતા, પરંતુ તેને ન જોતાં ગોપીઓ વનસ્પતિઓ અને વૃક્ષ-લતાઓ ને તેમના વિશે પૂછવા લાગી. ॥ ૪ ॥

દૃષ્ટો વ:(ખ) કચ્ચિદ્શ્વત્યં, પ્લક્ષં ન્યગ્રોધ નો મન: .

નન્દસૂનુર્ગતો હૃત્વા, પ્રેમહાસાવલોકનૈ: .. ૫..

કચ્ચિદ્શ્ + વત્ય, નન્દસૂ + નુર્ગતો

(ગોપીઓએ પહેલા જઈને મોટા વૃક્ષોને પૂછ્યું)હે પીપળી !, હે પીપળા !, હે વડલા ! નંદનંદન શ્યામસુંદર તેમના પ્રેમાળ સ્મિત અને દ્રષ્ટિ થી અમારું હૃદય ચોરી ને ચાલ્યા ગયા છે. શું તમે લોકોએ તેમને જોયા છે?'
॥ ૫ ॥

કચ્ચિત્ કુરબકાશોક-નાગપુન્નાગયમ્પકા: .

રામાનુજો માનિનીના-મિતો દર્પહરેસ્મિત: .. ૬..

નાગપુન્ના + ગયમ્પકા:

'હે કુર્બક ! હે અશોક ! હે નાગકેશર ! હે પુન્નાગ ! અને હે ચંપક ! બલરામજીના નાના ભાઈ, કે જેના હાસ્ય માત્ર થી મોટી મોટી માનિની સ્ત્રીઓના મનને હરી લે છે તે આ તરફ આવ્યા હતા ?' ॥ ૬ ॥

કચ્ચિત્તુલસિ કલ્યાણિ, ગોવિન્દચરણપ્રિયે .

સહૃદ્ ત્વાલિકુલૈર્બિભ્રદ્ -દૃષ્ટસ્તેડતિપ્રિયોડચ્યુત: .. ૭..

ત્વા + લિકુલૈર્ + બિભ્રદ્, દૃષ્ટસ્તેડ + તિપ્રિયોડ + ચ્યુત:

'(હવે તેણે અન્ય વનસ્પતિઓ ને કહ્યું) 'બહેન તુલસી! તમે તો બહુ કોમળ હૃદયનાં છો, તમે તો બધા લોકોનું કલ્યાણ ઈચ્છો છો. ભગવાનના ચરણોમાં તમારો પ્રેમ તો છે જ, તે પણ તમારા પર બહુ પ્રેમ રાખે છે. તેથી તો ભમરાઓના સમૂહ વચ્ચે તમારી માળા ધારણ કરે છે, શું તમે તમારા સૌથી પ્રિય શ્યામસુંદરને જોયા છે?' ॥ ૭ ॥

માલૈત્યદર્શિ વ:(ખ) કચ્ચિન્-મલ્લિકે જાતિ યૂથિકે .

પ્રીતિ(વૃ) વો જનયન્ યાત:(ખ), કરેસ્પર્શેન માધવ: .. ૮..

'પ્રિય માલતી! ઓ મોગરા ! ઓ જાતી અને જુઈ ! તમે કદાચ અમારા પ્રિય માધવને જોયા હશે. શું તેઓ તેમના કોમળ હાથે તમને સ્પર્શ કરીને અહીંથી ગયા છે?' ॥ ૮ ॥

યૂતપ્રિયાલપનસાસનકોવિદાર-

જમ્બવર્કબિલ્વબકુલામ્રકદમ્બનીપા: .

ચેડન્યે પરાર્થભવકા યમુનોપકૂલા:(શ),

શં(મ)સંન્તુ કૃષ્ણપદવી(મ) રહિતાત્મનાં(ન્) ન: .. ૯..

યૂતપ્રિયા + લપનસા + સનકો + વિદાર, જમ્બવર્ક + બિલ્વ + બકુલા + મ્રકદમ્ + બનીપા:

'ઓ આંબા! ઓ રાયણ ! ઓ ફણસ ! ઓ અસનવૃક્ષ ! ઓ પીળી કાંચનાર ! ઓ જાંબુડી! ઓ આકડા ! ઓ બીલી ! ઓ બોરસલી ! ઓ લીમડા ! ઓ કદમ્બ ! તથા યમુના તટ પર બિરાજેલી ભાગ્યશાળી તરુવરો ! તમારો જન્મ અને જીવન માત્ર પરોપકાર માટે જ છે. શ્રીકૃષ્ણ વિના અમારુ જીવન સૂનું બની રહ્યું છે. અમે બેહોશ થઈ રહી છીએ. તમે અમને તેમને પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો બતાવો.' ॥ ૯ ॥

કિ(ન્) તે કૃતં(ઙ) ક્ષિતિ તપો બત કેશવાઙ્ઘિ*

સ્પર્શોત્સવોત્પુલકિતાઙ્ગરુઢૈર્વિભાસિ .

અંધ્યઙ્ઘિસંભવ ઉરુક્રમવિક્રમાદ વા,

આહો વરાહવપુષઃ(ઙ) પરિરંભભણેન .. ૧૦..

સ્પર્શોત્ + સવોત્ + પુલકિતાઙ્ + ગરુઢૈર્વિભાસિ

'ભગવાનની પ્રેયસી પૃથ્વી દેવી! તે એવી કઈ તપસ્યા કરી છે કે , શ્રીકૃષ્ણના ચરણ કમળનો સ્પર્શ પામીને તમે આનંદથી ઊભરાઈ રહ્યા છો અને તૃણ-લતા વગેરે સ્વરૂપે તમારો રોમાંચ પ્રગટ કરી રહ્યા છો? તમારો આ આનંદ વિલાસ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ના ચરણસ્પર્શને કારણે જ છે. અથવા વામન અવતારમાં વિશ્ર્વરૂપ ધારણ કરીને એમણે તમને જે માપ્યા હતાં તેના કારણે છે ? ક્યાંક તેનાથી પણ પહેલા વરાહ ભગવાનની હાજરીને કારણે તો તમારો આ આનંદ દખાતો નથી ને ? ' ॥ ૧૦ ॥

અંધ્યેણપત્ન્યુપગતઃ(ઙ) પ્રિયયેહ ગાત્રૈસ્-

તંન્વન્ દૃશાં(મ્) સખિ સુનિર્વૃતિમંચ્યુતો વઃ .

કાન્તાઙ્ગસંઙ્ગકુચકું(ઙ)કુમરં(ઞ)જિતાયાઃ(ખ્),

કુંદસ્ત્રજઃ(ખ્) કુલપતેરિહ વાતિ ગંન્ધઃ .. ૧૧..

અધ્યે + ણપત્ + ન્યુપગતઃ(ઙ) , કાન્તાઙ્ગ + સંઙ્ગ + કુચકું(ઙ) + કુમરં(ઞ) + જિતાયાઃ(ખ્)

'અરી સખી! હરણીઓ! મારા જે શ્યામસુંદરના અંગોમાંથી સુખ્યા સૌંદર્યની ધારા વહેતી રહે છે, તે ક્યાંક પોતાની પ્રાણપ્રિયા સાથે તમારા નેત્રોને પરમાનંદનું દાન કરતાં અહીંથી જ તો ગયા નથી ને ? જુઓ, જુઓ, અહીં કુલપતિ શ્રીકૃષ્ણની મોગરાની માળાની સુંદર સુગંધ આવી રહી છે, જે તેમના પરમ પ્રેયસીના અંગ-સંગથી લાગેલા કુમકુમથી લેપાયેલી રહે છે.' ॥ ૧૧ ॥

બાહું(મ્) પ્રિયાં(મ્)સ ઉપધાય ગૃહીતપંક્તો,

રામાનુજસ્તુલસિકાલિકુલૈર્મદાન્ધૈઃ .

અંન્વીયમાન ઇહ વંસ્તરવઃ(ઙ) પ્રણામં(ઙ),

કિ(વં) વાભિનંન્દતિ ચરન્ પ્રણયાવલોકૈઃ .. ૧૨..

રામા + નુજસ્ + તુલસિકા + લિકુલૈર્ + મદાન્ધૈઃ

'તરુવરો! તેમની માળાની તુલસીમાં એવી સુગંધ છે કે તેની સુગંધ ના આશિક ભમરાઓ તેના પર દરેક ક્ષણે મંડરાતા રહે છે. તેમના એક હાથમાં કમલ હશે અને બીજો હાથ તેમની પ્રેયસીના ખભા પર મૂકેલો હશે. લાગે છે એવું કે તમે લોકો તેમને પ્રણામ કરવા માટે જ નમેલાં છો, પણ શું તેમણે પોતાની પ્રેમચુકત ચિતવનથી તમારી વંદનાનો પ્રતિભાવ આપ્યો કે નહીં?' ॥ ૧૨ ॥

પૃચ્છતેમા લતા બાહુ-નૃપ્યાશ્વિષ્ટા વનસ્પતે: .
નૂનં(ન) તત્કરજસ્પૃષ્ટા, બિભ્રત્યુત્પુલકાન્યહો .. ૧૩..

તત્ + કરજસ્ + પૃષ્ટા , બિભ્રત્યુત્ + પુલકાન્યહો

"અરે સખી! આ લતાઓને તો પૂછો, તે પોતના પતિ વૃક્ષોને પોતાના બાહુપાશમાં લપેટીને આલિંગન કરી રહી છે, તેથી શું થયું? તેમના શરીરમાં જે આનંદ છે, જે રોમાંચ છે તે તો ભગવાનના નખોના સ્પર્શથી જ છે. અહો ! આમનું કેવું સદ્ભાગ્ય છે?" ॥ ૧૩ ॥

ઇત્યુન્મત્તવયો ગોપ્યઃ(ખ્), કૃષ્ણાન્વેષણકાતરા: .
લીલા ભગવત્સ્તાસ્તા, હ્યનુચકુસ્તદાત્મિકા: .. ૧૪..

ઇત્યુન્મત્ + તવયો , હ્યનુચકુસ્ + તદાત્મિકા:

પરીક્ષિતા! આ રીતે બાવરી ગોપીઓ પ્રલાપ કરીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ને શોધતાં શોધતાં દુઃખી થઈ રહી હતી અને હવે એથી પણ વધારે જોશ આવવાથી તે ભગવન્મય થઈને ભગવાનની વિભિન્ન લીલાઓનું અનુકરણ કરવા લાગી. ॥ ૧૪ ॥

કૃસ્યાશ્ચિત્ પૂતનાયન્ત્યાઃ(ખ્), કૃષ્ણાયન્ત્યપિબત્ સ્તનમ્ .
તોકાયિત્વા રુદ્ધત્યંન્યા, પદાહ્લ્કટાયતીમ્ .. ૧૫..

કૃષ્ણા + યન્ત્ય + પિબત્ , પદાહ્લ્ + છકટા + યતીમ્

એક ગોપી પૂતના બની, તો બીજી શ્રીકૃષ્ણ બનીને તેનું સ્તનપાન કરવા લાગી. કોઈ ગાડું બની ગઈ, તો કોઈએ બાલકૃષ્ણ બનીને રડતાં રડતાં તેને પગની લાત મારીને ઊંધુ કરી દીધું. ॥ ૧૫ ॥

દૈત્યાયિત્વા જહારાન્યા-મેકા કૃષ્ણાર્ભભાવનામ્ .
રિડ્ગયામાસ કાપ્યઙ્ધી, કર્ષન્તી ઘોષનિઃ(સ)સ્વનૈ: .. ૧૬..

કૃષ્ણાર્ + ભભાવનામ્

કોઈ સખી બાળકૃષ્ણ બનીને બેસી ગઈ તો કોઈ તૃણાવર્તદૈત્યનું રૂપ ધારણ કરીને તેને ઉપાડી ગઈ. કોઈ ગોપી પગ ખેંચીને ખેંચીને ઘૂંટણીએ ચાલવા લાગી અને તે વખતે તેના ઝાંઝર ઝુમ-ઝુમ બોલવા લાગ્યા. ॥ ૧૬ ॥

કૃષ્ણારામાયિતે દ્વે તુ, ગોપાયન્ત્યશ્ચ કાશ્ચન .
વત્સાયતી(મ) હન્તિ યાન્યા, તત્રૈકા તુ બકાયતીમ્ .. ૧૭..

ગોપા + યન્ત્યશ્ચ

એક થઈ કૃષ્ણ તો બીજી થઈ બલરામ, અને બીજી ગોપીઓ ગોપકુમારો બની ગઈ. એક થઈ વત્સાસુર, તો બીજી થઈ બકાસુર. ત્યારે તો ગોપીઓએ અલગ-અલગ શ્રીકૃષ્ણ બનીને વત્સાસુર અને બકાસુર બની ગયેલી ગોપીઓને મારવાની લીલા કરી. ॥ ૧૭ ॥

આહ્ય દૂરગા યદ્રત્- કૃષ્ણસ્તમનુકર્વતીમ્ .
વેણું(ઙ) ક્વણંતી(ઙ) ક્રીડંતી-મંન્યાઃ(શ) શં(મ્)સંન્તિ સાધ્વિતિ .. ૧૮..

કૃષ્ણસ્ + તમનુકર્ + વતીમ્

જેમ શ્રીકૃષ્ણ વનમાં કરતા હતા, તે જ રીતે એક ગોપી વાંસળી વગાડી વગાડીને દૂર ચાલી ગયેલા પશુઓને બોલાવવાની રમત રમવા લાગી. ત્યારે બીજી ગોપીઓ 'વાહ-વાહ' કહીને તેના વખાણ કરવા લાગી. ॥ ૧૮ ॥

*કસ્યાં(ઞ)ચિત્ સ્વભુજં(ન્) ન્યંસ્ય, ચલન્ત્યાહાપરા નનુ .
*કૃષ્ણોડહં(મ્) પંશ્યત ગતિ(લ્), લલિતામિતિ તંન્મનાઃ .. ૧૯..

ચલન્ત્યા + હાપરા

એક ગોપી પોતાની જાતને શ્રીકૃષ્ણ સમજીને બીજી સખીના ગળામાં હાથ નાખીને ચાલતી અને ગોપીઓને કહેવા લાગી - 'મિત્રો ! હું શ્રીકૃષ્ણ છું. તમે મારી આ મનોહર ચાલ જુઓ'. ॥ ૧૯ ॥

મા ભૈષ્ટ વાતવર્ષાભ્યાં(ન્), તત્રાણં(વ્) વિહિતં(મ્) મયા .

*ઇત્યુક્ત્વૈકેન હંસ્તેન, યતન્ત્યુન્નિદધેડમ્બરમ્ .. ૨૦..

તત્ + ત્રાણં(વ્), ઇત્યુક્ + ત્વૈકેન, યતન્ + ત્યુન્ + નિદધેડમ્બરમ્

કોઈ ગોપી શ્રીકૃષ્ણ બનીને કહેતી - 'અરે વ્રજવાસીઓ ! તમે આંધી-વર્ષાથી ડરશો નહીં, મેં તેનાથી બચવાનો ઉપાય શોધી કાઢ્યો છે'. એમ કહીને, ગોવર્ધન-ધારણનું અનુકરણ કરતી રહીને તે પોતાની ઓઢણી ઉપર તાણી લેતી. ॥ ૨૦ ॥

આરુઘૈકા પદાડકમ્ય, શિરંસ્યાહાપરાં(ન્) નૃપ .

*દુષ્ટાહે ગંચ્છ જાતોડહં(ઙ), ખલાનાં(ન્) નનુ દ્વૈડધૃક્ .. ૨૧..

પરીક્ષિત! એક ગોપી બની કાલિયનાગ, તો બીજી શ્રીકૃષ્ણ બનીને તેના માથા પર પગ મૂકીને કહેવા લાગી - 'અરે, દુષ્ટ સર્પ ! તું અહીંથી ચાલ્યો જા. હું દુષ્ટોનું દમન કરવા માટે જ જન્મ્યો છું.' ॥ ૨૧ ॥

*તૈકોવાય હે ગોપા, દાવાગ્નિં(મ્) પંશ્યતોલ્બણમ્ .

ચક્ષૂં(મ્)ષ્યાશ્વપિદ્ધ્વં(વ્) વો, વિધાસ્યે ક્ષેમમં(ઞ)જસા .. ૨૨..

ચક્ષૂં(મ્)ષ્યાશ્ + વપિદ્ધ્વં(વ્)

એટલામાં એક ગોપી બોલી - 'હે ગોવાળો ! જુઓ, વનમાં મોટી ભયંકર આગ લાગી છે. તમે લોકો જલ્દીથી પોતાની આંખો બંધ કરી દો, હું અનાયાસે જ તમારી રક્ષા કરીશ.' ॥ ૨૨ ॥

*બંધાન્યયા સ્રજા કાયિત્-તંન્વી તંત્ર ઉલૂખલે.

ભીતા સુદૃક્ પિધાયાસ્યં(મ્), ભેજે ભીતિવિડંબ્બનમ્ .. ૨૩..

એક ગોપી યશોદા બની અને બીજી શ્રીકૃષ્ણ બની. યશોદાએ શ્રીકૃષ્ણને કૂલોની માળાથી ખાંડણિયા સાથે બાંધી દીધા. હવે તે કૃષ્ણ બનેલી ગોપી હાથેથી મુખ ઢાંકીને ભયની નકલ કરવા લાગી. ॥ ૨૩ ॥

એવં(ઙ) કૃષ્ણં(મ) પૃચ્છમાના, વૃન્દાવનલતાસ્તસ્મ્ .

વ્યયક્ષત વનોદેશે, પદાનિ પરમાત્મનઃ .. ૨૪..

વૃન્દાવન + લતાસ્ + તસ્મ્

પરીક્ષિત! આ રીતે લીલા કરતાં-કરતાં ગોપીઓ, વૃન્દાવનનાં વૃક્ષો અને લતાઓ વગેરેને ફરીથી શ્રીકૃષ્ણ વિશે પૂછવા લાગી. આ સમયે તેણે એક જગ્યાએ ભગવાનના ચરણચિન્હ જોયા. ॥ ૨૪ ॥

પદાનિ વ્યક્તમેતાનિ, નન્દસૂનોર્મહાત્મનઃ .

લક્ષ્યન્તે હિ ધ્વજામ્ભોજ- વજ્રાં(ઙ)કુશયવાદિભિઃ .. ૨૫..

નન્દસૂનોર + મહાત્મનઃ , વજ્રાં(ઙ) + કુશયવા + દિભિઃ

તે આપસમાં કહેવા લાગી - 'અવશ્ય આ ચરણચિન્હ નંદનંદન શ્યામસુંદરના જ છે; કેમ કે તેમાં ધજા, કમળ, વજ્ર, અંકુશ, અને જવ વગેરેના ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાય છે.' ॥ ૨૫ ॥

તૈસ્તૈઃ(ઙ) પદૈસ્તત્પદવી-મન્વિચ્છન્ત્યોઽગ્રતોઽબલાઃ .

વધ્વાઃ(ઙ) પદૈઃ(સ) સુપૃક્તાનિ, વિલોક્યાર્તાઃ(સ) સમબ્રુવન્ .. ૨૬..

પદૈસ્ + તત્પદવી, મન્વિચ્ + છન્ત્યોઽ + ગ્રતોઽ + બલાઃ

તે ચરણચિન્હો દ્વારા વ્રજવલ્લભ ભગવાનને શોધતી શોધતી ગોપીઓ આગળ વધી, ત્યારે તેમને શ્રીકૃષ્ણની સાથે કોઈ વ્રજ કન્યાના પણ ચરણચિન્હો દેખાયા. તેમને જોઈને ગોપીઓ વ્યાકુળ થઈ ગઈ. અને તેઓ એકબીજાને કહેવા લાગી - ॥ ૨૬ ॥

કસ્યાઃ(ઙ) પદાનિ ચૈતાનિ, યાતાયા નન્દસૂનુના .

અં(મ)સન્યસ્તપ્રકોષ્ટાયાઃ(ખ્), કરેણોઃ(ખ્) કરિણા યથા .. ૨૭..

અં(મ)સન્યસ્ + તપ્રકોષ્ટાયાઃ(ખ્)

'જેમ હાથણી પોતાના પ્રિયતમ ગજરાજ ની સાથે ગઈ હોય, તેમજ નંદનંદન શ્યામસુંદરની સાથે તેમના ખભા પર હાથ મૂકીને ચાલનારી કઈ ભાગ્યશાળીનાં આ ચરણચિન્હો છે? ॥ ૨૭ ॥

અનયાઽઽરાધિતો નૂનં(મ), ભગવાન્ હરિરીશ્વરઃ .

યન્નો વિહાય ગોવિન્દઃ(ઙ), પ્રીતો યામનયદ્ રહઃ .. ૨૮..

અવશ્ય સર્વશક્તિમાન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની આ કોઈ 'આરાધિકા' હશે. તેથી આના પર પ્રસન્ન થઈને આપણા પ્રિય શ્યામસુંદરે આપણને છોડી દીધી છે. અને આને એકાંતમાં લઈ ગયા છે. ॥ ૨૮ ॥

ધન્યા અહો અમી આલ્યો, ગોવિન્દાઙ્ઘ્યૈર્જરેણવઃ .

યાન્ બ્રહ્મેશૌ રમા દેવી, દધુર્મૂર્ચ્ઘનુત્તયે .. ૨૯..

ગોવિન્દાઙ્ + ઘ્યૈર્જરેણવઃ, દધુર્મુર્ + ઘ્યનુત્તયે

પ્રિય સખીઓ! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના ચરણ કમળથી જે રજનો સ્પર્શ કરે છે, તે ધન્ય બની જાય છે, તેના અહોભાગ્ય છે ! કારણ કે બ્રહ્મા, શંકર અને લક્ષ્મી વગેરે પણ પોતાના અશુભ નષ્ટ કરવા માટે તે રજને પોતાના મસ્તક પર ધારણ કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

^{*}તસ્યા અમૂનિ નઃ ક્ષોભં(ઙ), કુર્વન્ત્યુચ્ચૈઃ(ઙ) પદાનિ યત્ .

ચૈકાપહૃત્ય ગોપીનાં(મ), રહો ભુક્તેડચ્યુતાધરમ્ .. ૩૦..

કુર્વન્ + ત્યુચ્ચૈઃ(ઙ), ભુક્તેડ + ચ્યુતાધરમ્

'અરે સખી! ભલે ગમે તે થાય. આ જે સખી અમારા સર્વસ્વ શ્રીકૃષ્ણને એકાંતમાં લઈ જઈને એકલી જ તેમની અધર-સુધાનો રસ પી રહી છે, આ ગોપીના ઉપસેવા ચરણચિહ્નો તો અમારા હૃદયમાં બહુ ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે.' ॥ ૩૦ ॥

ન લક્ષ્યન્તે પદાન્યંત્ર, ^{*}તસ્યા નૂનં(ન્) તૃણાં(ઙ)કુરૈઃ .

^{*}પિધંત્સુજાતાઙ્ઘિતલા-મુન્નિન્યે પ્રેયસીં(મ) પ્રિયઃ .. ૩૧..

પિધંત્ + સુજાતાઙ્ + ઘિતલા

અહીં તે ગોપીના પગલાં દેખાતા નથી. એવું જણાય છે કે, અહીં પ્રિય શ્યામસુંદરે જોયું હશે કે, મારી પ્રેયસીના કોમળ ચરણોમાં ઘાસના અંકુરો વાગતા હશે, તેથી તેમણે તેને ખભા પર બેસાડી લીધી લાગે છે. ॥ ૩૧ ॥

ઇમાન્યધિકમંગ્લાનિ, પદાનિ વહતો વધૂમ્ .

ગોપ્યઃ(ઙ) ^{*}પંશ્યત ^{*}કૃષ્ણંસ્ય, ભારાકાન્તંસ્ય કામિનઃ .. ૩૨..

ઇમાન્ + યધિકમગ્ + નાનિ

સખીઓ! અહીં જુઓ, પ્રિય શ્રીકૃષ્ણના ચરણચિહ્નો વધારે ઊંડા રેતીમાં ખૂંપેલા છે. આ સૂચવે છે કે, અહીં તેઓ કોઈ ભારે વસ્તુને ઉપાડીને ચાલ્યા છે, તેના વજનથી તેમના ચરણ જમીનમાં ઊતરી ગયા છે. માનો-ન-માનો તે પ્રેમાનંદ પ્રદાન કરનારા ભગવાને પોતાની પ્રિયતમાને જરૂર ખભે બેસાડી હશે. ॥ ૩૨ ॥

^{*}અત્રાવરોપિતા કાન્તા, પુષ્પહેતોર્મહાત્મના .

^{*}અત્ર પ્રસૂનાવચયઃ(ઙ), પ્રિયાર્થે પ્રેયસા કૃતઃ .

પ્રપદાકમણે એતે, ^{*}પંશ્યતાસકલે પદે .. ૩૩..

અત્રા + વરોપિતા, પુષ્પહેતોર્ + મહાત્મના

જુઓ, જુઓ, અહીં પરમ પ્રેમી વ્રજવલ્લભે ફૂલ વીણવા માટે પોતાની પ્રેયસીને નીચે ઉતારી દીધી છે અને અહીં પરમ પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણે પોતાની પ્રેયસી માટે ફૂલો તોડ્યા છે. ઊંચા થઈ થઈ ને ફૂલો તોડવાને કારણે અહીં તેમના પગલાં તો ઘરતીમાં ખૂંપેલા છે અને પાની દેખાતી નથી. ॥ ૩૩ ॥

કેશંપ્રસાધનં(ન્) ત્વંત્ર, કામિન્યાઃ(ખ્) કામિના કૃતમ્ .

તાનિ ચૂડયતા કાન્તા-મુપવિષ્ટમિહં ધ્રુવમ્ .. ૩૪..

પરમ પ્રેમી શ્રીકૃષ્ણે અહીં પોતાની પ્રેયસીના કેશ ગૂંથ્યા છે. જુઓ, પોતના ચૂંટેલા ફૂલ પોતાની પ્રેયસીના અંબોડામાં ગૂંથવા માટે તે અહીં જરૂર બેઠા હશે. ॥ ૩૪ ॥

રેમે તયા યાત્મરત, આત્મારામોઽપ્યખ્લિડતઃ .

કામિનાં(ન્) દર્શયન્ દૈન્યં(મ્), સ્ત્રીણાં(ઞ્) ચૈવ દુરાત્મતામ્ .. ૩૫..

આત્મારામોઽ + પ્યખ્લિડતઃ

પરીક્ષિત! ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આત્મારામ છે. તે પોતે પોતાનામાં જ સંતુષ્ટ અને પરિપૂર્ણ છે. જ્યારે તેઓ અખંડ છે, તેમનામાં બીજું કોઈ છે જ નહીં, ત્યારે તેમનામાં અન્ય કલ્પના કઈ રીતે થઈ શકે? છતાં તેમણે સ્ત્રીપરવશતા વગેરે દેખાડીને ત્યાં તે ગોપીની સાથે એક લીલા કરી હતી. ॥ ૩૫ ॥

ઇત્યેવં(ન્) દર્શયન્ત્યં*સ્તાશ્- ચેરુર્ગોપ્યો વિચેતસઃ .

યાં(ઙ્) ગોપીમનયત્*કૃષ્ણો, વિહાયાન્યાઃ(સ) સ્ત્રિયો વને .. ૩૬..

દર્શયન્ + ત્યસ્તાશ્

સા ચ મેને તદાઽઽત્માનં(વૃ), વરિષ્ઠં(મ્) સર્વયોષિતામ્ .

હિત્વા ગોપીઃ(ખ્) કામયાના, મામસૌ ભજતે પ્રિયઃ .. ૩૭..

આ પ્રમાણે ગોપીઓ બાવરી જેવી થઈને – પોતાનું સાન-ભાન ગુમાવીને એક-બીજીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણચિન્હો દેખાડી વન-વનમાં ભટકતી રહી. અહીં, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બીજી ગોપીઓ ને વનમાં મૂકીને જે ભાગ્યશાળી ગોપીને લઈ ગયા હતા, તે સમજી કે, 'હું જ સઘળી ગોપીઓમાં શ્રેષ્ઠ છું. તેથી તો અમારા પ્રિય શ્રીકૃષ્ણ બીજી ગોપીઓને છોડીને મને જ આટલું યાહે છે, માત્ર મારો જ આદર કરે છે.' ॥ ૩૬-૩૭ ॥

તતો ગૈત્વા વનોદેશં(ન્), દૃષ્તા કેશવમ્*બ્રવીત્ .

ન પારયેઽહં(ઞ્) ચલિતું(ન્), નય માં(યૃ) યંત્ર તે મનઃ .. ૩૮..

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બ્રહ્મા અને શંકરના અધિપતિ છે. તે ગોપી વનમાં જઈને પોતાના પ્રેમસૌભાગ્યના મદમાં બાવરી થઈ ગઈ અને શ્રીકૃષ્ણને કહેવા લાગી - 'પ્રિય ! મારાથી હવે વધારે ચલાતું નથી. મારા નાજુક પગ થાકી ગયા છે. હવે તમે જ્યાં જવા ઈચ્છો, ત્યાં મને તમારા ખભા પર બેસાડીને લઈ ચાલો.' ॥ ૩૮ ॥

એવમુક્તઃ(ઙ્) પ્રિયામાહ, સ્કન્ધ આરુહ્યતામિતિ .

તત્શ્રાન્તર્દધે*કૃષ્ણઃ(સ), સા વધૂરં*ન્વતં*પ્યત .. ૩૯..

આરુહ્યતા + મિતિ, તતશ્ + ચાન્તર્ + દધે, વધૂ + રન્વ + તપ્યત

પોતાની પ્રિયતમાની આ વાત સાંભળીને શ્યામસુંદરે કહ્યું – 'સારું ! તું હવે મારા ખભા પર ચડી જા.' તે સાંભળીને તે ગોપી જ્યાં તેમના ખભે બેસવા જતી હતી, ત્યાં જ શ્રીકૃષ્ણ અંતર્ધાન થઈ ગયા અને તે 'ભાગ્યશાળી ગોપી' રડવા લાગી અને પસ્તાવો કરવા લાગી- ॥ ૩૯ ॥

હા નાથ રમણ* પ્રેષ*, ક્વાસિ* ક્વાસિ મહાભુજ .

દાસ્યાસ્તે કૃપણાયા મે, સખે દર્શય સન્નિધિમ્ .. ૪૦..

'હે નાથ! હે રમણ! હે પ્રિયતમ! હે મહાભુજ! તમે ક્યાં છો? ! ક્યાં છો !! મારા સખા, હું તમારી દીન અને તુચ્છ દાસી છું. મને શીઘ્ર તમારા સાન્નિધ્યનો અનુભવ કરાવો, મને દર્શન આપો.' ॥ ૪૦ ॥

અન્વિચ્છન્ત્યો ભગવતો, માર્ગ(ઃ) ગોપ્યોઽવિદ્ધરિતઃ .

દદ્દશુઃ(ઃ) પ્રિયવિશ્લેષ-મોહિતાં(ન્) દુઃખિતાં(મ્) સખીમ્ .. ૪૧..

અન્વિચ્ + છન્ત્યો

પરીક્ષિત! ગોપીઓ, ભગવાનના ચરણચિહ્નોને આધારે તેમના જવાનો રસ્તો શોધતી-શોધતી ત્યાં જઈ પહોંચી. થોડે દૂરથી તેણે જોયું કે તેમની સખી તેના પ્રિયતમના વિયોગમાં દુઃખી થઈને અચેત થઈ ગઈ છે. ॥ ૪૧ ॥

તયા કથિતમાકર્ણ્ય, માનંપ્રાપ્તિ(ન્) ય માધવાત્ .

અવમાનં(ન્) ય દૌરાત્મ્યાદ્, વિસ્મયં(મ્) પરમં(યં) યયુઃ .. ૪૨..

કથિતમા + કર્ણ્ય, દૌરાત્ + મ્યાદ્

જ્યારે ગોપીઓએ તેને જગાડી, ત્યારે તેણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી તેને જે પ્રેમ અને સન્માન પ્રાપ્ત થયું હતું, તે તેમને કહ્યું. તેણે એ પણ કહ્યું કે 'મારી દુષ્ટતાથી મેં તેમનું અપમાન કર્યું તેથી તે અંતર્ધાન થઈ ગયા.' તેની વાત સાંભળીને ગોપીઓના આશ્ચર્યની કોઈ સીમા ન રહી. ॥ ૪૨ ॥

તતોઽવિશન્ વનં(ન્) યન્દ્ર-જ્યોત્સ્ના યાવદ્ વિભાવ્યતે .

તમઃ(ઃ) પ્રવિષ્ટમાલક્ષ્ય, તતો નિવવૃત્તુઃ(સ) સ્ત્રિયઃ .. ૪૩..

ત્યાર પછી, વનમાં જ્યાં સુધી ચંદ્રદેવની યાંદનીનો પ્રકાશ હતો ત્યાં સુધી તે તેને શોધતી ગઈ. પરંતુ જ્યારે તેમણે જોયું કે આગળ તો ધોર અંધકાર છે - ધોર જંગલ છે - આપણે શોધતી જઈશું, તો શ્રીકૃષ્ણ વધારે તેમાં ધૂસી જશે, ત્યારે તે ત્યાંથી પાછી આવી. ॥ ૪૩ ॥

તન્મનસ્કાસ્તદાલાપાસ્ -તદ્વિચ્છેષ્ટાસ્તદાત્મિકાઃ .

તદ્દુણાનેવ ગાયન્ત્યો, નાત્માગારાણિ સંસ્મરુઃ .. ૪૪..

તન્મનસ્કાસ્ + તદાલાપાસ્, તદ્વિચ્છેષ્ટાસ્ + તદાત્મિકાઃ, નાત્મા + ગારાણિ

પરીક્ષિત! ગોપીઓનું મન શ્રીકૃષ્ણમય થઈ ગયું હતું. તેમની વાણીમાંથી કૃષ્ણચર્યા સિવાય બીજી કોઈ વાત નીકળતી ન હતી. તેમના શરીરમાંથી માત્ર શ્રીકૃષ્ણને માટે અને કેવળ શ્રીકૃષ્ણની ચેષ્ટાઓ થઈ રહી હતી. ક્યાં સુધી કહું; તેમનું રોમ-રોમ, તેમનો આત્મા શ્રીકૃષ્ણમય થઈ રહ્યો હતો. તે ફક્ત તેમના ગુણો અને લીલાઓનું જ ગાન કરી રહી હતી અને તેમનામાં એટલી તન્મય થઈ રહી હતી કે તેમને પોતાના શરીરનું પણ ભાન ન હતું તો પછી ઘરને યાદ કરે જ કોણ? ॥ ૪૪ ॥

પુનઃ(ફ) પુલિનમાર્ગૈત્ય, કાલિન્ધ્યાઃ(ખ) કૃષ્ણભાવનાઃ .

સમવેતા જગુઃ(ખ) કૃષ્ણાં(ન) તદાગમનકાં(ડ)ક્ષિતાઃ .. ૪૫..

ગોપીઓના રોમ-રોમ આ વાતની પ્રતિક્ષા અને આકાંક્ષા કરી રહ્યા હતા કે જલ્દીથી જલ્દી શ્રીકૃષ્ણના દર્શન થાય. શ્રીકૃષ્ણની જ ભાવનામાં ડૂબેલી ગોપીઓ યમુનાજીના પવિત્ર તટ પર - રમણરેતીમાં પાછી આવી અને એકી સાથે મળીને શ્રીકૃષ્ણના ગુણોનું ગાન કરવા લાગી. ॥ ૪૫ ॥

ઇતિ* શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહં(મ)સ્યાં(મ) સં(મ)હિતાયાં(ન)
દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે રાસકીડાયાં(ડ) કૃષ્ણાન્વેષણં(ન) નામત્રિ(મ)શોડધ્યાયઃ .. ૩૦..

ૐ પૂર્ણમદઃ(ફ) પૂર્ણમિદં(મ) પૂર્ણાત્પૂર્ણમુદ્યતે

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે.

ૐ શાન્તિઃ(શ) શાન્તિઃ(શ) શાન્તિઃ.

